

# نقشه ذهنی

## و تهیه طرح اولیه در انشا لازم یا غیر ضرور؟

جاوید اصغر پور غفاری

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی از  
دانشگاه تبریز

دبیر زبان و ادبیات فارسی منطقه تسوج  
استان آذربایجان شرقی

از هفته‌ای یک ساعت به دو ساعت مستقل تغییر یابد، جزء آرزوهای بسیاری از مدرسان حوزه ادبیات، از جمله نگارنده، بوده است. حال آنکه در گذشته نه کتابی برای این درس بود و نه زمان کافی برای پرداختن به انشا و حتی بیشتر اوقات، دبیران از زمان آن برای جبران عقب‌افتادگی‌های دروس املا و فارسی استفاده می‌کردند.

منظور از بیان این مقدمه کوتاه تأکید بر این نکته بود که به همان شکل که نظام آموزش این درس و اهداف آن تغییر پیدا کرده است، دیدگاه دبیران و معلمان محترم آن نیز باید تغییر یابد تا روز به روز، دستیابی به اهداف مؤلفان این کتاب بهتر و بیشتر فراهم شود.

### بخش اول: نقشه ذهنی و چگونگی ایجاد آن

یکی از تحولات اساسی و بنیادینی که در کتب نگارش دوره اول متوسطه بر آن تأکید شده، سفر نوشتن است و اینکه سفر نوشتن، از فکر و ذهن انسان شروع می‌شود و در پایان به سرزمین نوشتن روی کاغذ منتهی می‌گردد، اما چه نوع فکری و چه نوع اندیشه‌هایی؟ افکاری درهم و مشوش یا فکری‌هایی دارای نظم و طبقه‌بندی شده؟ مسلم است که پاسخ دوم درست خواهد بود؛ ما در نگارش می‌بایست قبل از یاد دادن نوع نوشتن، نوع فکر کردن درباره موضوع را به شاگردانمان بیاموزیم؛ زیرا متن درست با پایه فکری درست، که پشتوانه

### چکیده

نقشه ذهنی و پیش‌نویس یا همان طرح اولیه، از موارد نوینی است که جزء رویکرد آموزشی کتب جدید «مهارت‌های نوشتاری» دوره متوسطه لحاظ گردیده است. چگونگی ورود به این موضوع و آشنا کردن دانش‌آموزان با این رویکرد و تبدیل آن به یکی از عادت‌های پسندیده نگارشی، بی‌شک جزء دغدغه‌های اصلی اصحاب تعلیم این درس است. از این رو در این مقاله سعی شده است با طرح چند پیشنهاد، در مسیر رسیدن به این مهم گام‌هایی برداشته شود. در این راستا، پس از مقدمه‌ای کوتاه مراحل تهیه طرح ذهنی و پیش‌نویس طی سه مرحله با طرح مثال‌هایی ملموس و کاربردی مطرح می‌شود. در پایان هم نتیجه‌گیری و چند پیشنهاد در این عرصه ارائه می‌گردد.

**کلیدواژه‌ها:** مهارت‌های نوشتاری، نقشه ذهنی، پیش‌نویس، طرح اولیه، تنه یا بدنه، بندهای تنه، منظم‌نویسی، نوشتن با طرح و برنامه

### مقدمه

در چند سالی که از اجرای شیوه جدید تدریس در نگارش یا همان مهارت‌های نوشتاری و انشا می‌گذرد، شاهد تحولات اساسی در نوع دیدگاه‌ها نسبت به این درس و اهداف آن هستیم.

اینکه درس نگارش به‌طور مستقل برای خود کتابی داشته باشد و زمان تدریس آن



آن است، به دست می‌آید.

بی‌شک، نخستین گام در مسیری که گفته شد تجسم نقشه ذهنی برای نوشتن و سپس آوردن همان تجسم ذهنی روی کاغذ است. در این مقاله سعی بر این است که با بیان چند راهکار، ترسیم نقشه ذهنی را جزء عادت‌های نگارشی دانش‌آموزان قرار دهیم و با به‌کارگیری شیوه‌هایی، اهمیت نقشه ذهنی و به تبع آن ایجاد طرح برای نوشته را همیشگی سازیم؛ همان‌طور که در هر درس از کتاب مهارت‌های نوشتاری، داشتن پیش‌نویس یا همان طرح اولیه مکتوب، جزء معیارهای سنجش نوشته‌هاست.

اما سؤال این است که طرح ذهنی را چگونه تجسم کنیم و بعد پیش‌نویس مربوط به آن طرح را روی کاغذ ترسیم کنیم و بنویسیم. بعد از طرح موضوع برای انشا، بهتر است از دانش‌آموزان بخواهیم تا به صورت گروهی (در گروه‌های حداکثر سه نفری) درباره موضوع کلی مدنظر بیندیشند و آن را با مشارکت هم، به موضوعاتی جزئی‌تر تقسیم کنند.

البته در آغاز راه، چون دانش‌آموزان با چنین رویکردی آشنایی ندارند به صبر و حوصله نیاز داریم تا بتوانیم آن‌ها را به فکر کردن و مراحل تجسم ذهنی درباره موضوع عادت بدهیم.

برای شروع، از گروه‌ها می‌خواهیم بعد از دقایقی فکر کردن، نموداری خورشیدی به همان شیوه بارش مغزی ترسیم کنند؛ به این ترتیب که موضوع اصلی را در دایره مرکزی بنویسند و سپس با مشارکت یکدیگر، موضوعات مرتبط با همان ریز موضوعات را در داخل دایره کوچک‌تر که به دایره مرکزی وصل‌اند، نشان دهند.

از باب نمونه، برای موضوع کلی «دریا» نموداری به ترتیب زیر می‌توان ترتیب داد.

بعد از این کار، که به زعم نگارنده بنیان



اصلی شروع نوشته است، از هر دانش‌آموز می‌خواهیم که به صورت انفرادی سه مورد از ریزموضوع‌هایی را که با مشارکت هم‌گروهی‌هایشان نوشته‌اند، انتخاب کنند و در پیش‌نویس و در قسمت تنه یا بدنه بنویسند.

### بخش دوم: نوشتن پیش‌نویس

پس از ترسیم طرح ذهنی و انتخاب ریزموضوع‌های مورد پسند، از هر دانش‌آموز می‌خواهیم تا پیش‌نویس متن اصلی یا همان طرح اولیه نوشته را به شرح زیر و با رعایت مراحل نوشتن - که اعم از مقدمه، تنه و ... است- به این ترتیب بنویسد:

ما در نگارش می‌بایست  
قبل از یاد دادن نوع  
نوشتن، نوع فکر کردن  
درباره موضوع را به  
شاگردانمان بیاموزیم؛  
زیرا متن درست با  
پایه فکری درست، که  
پشتوانه آن است، به  
دست می‌آید.

۱. عنوان: دریا (البته بهتر است هر دانش‌آموز عنوانی ادبی و جذاب برای موضوع برگزیند).

۲. مقدمه: اینکه چگونه باید متن را شروع کنیم تا ضمن ارائه تصویری کلی از نوشته، ذهن مخاطب را برای موضوع آماده نماییم.

۳. تنه یا بدنه (الف. امواج ب. کشتی هاج. طلوع و غروب در دریا)

اصلی‌ترین مرحله نوشتن طرح، همین بخش تنه یا بدنه است که در آن، تکلیف دانش‌آموز در مورد اینکه چه و چگونه و با چه ترتیبی باید بنویسد، مشخص می‌شود.

۴. نتیجه‌گیری: که می‌بایست بر مبنای موارد مطرح شده در تنه به‌دست آید.

پس از اتمام طرح (پیش‌نویس)، گام بعدی و اصلی که همان نوشتن متن انشاست شروع می‌شود. البته تمامی مراحل مذکور با نظارت و راهنمایی معلم صورت خواهد گرفت. طبق تجربه‌ای که نگارنده از اجرای این شیوه داشته است، باید گفت که هر چند شروع کار با این شیوه سختی‌هایی دارد و نوعی مقاومت از سوی یادگیرندگان را می‌بینیم، با پافشاری و اصرار بر انجام گرفتن چنین مرحله‌ای از یک سو و در کنار آن لحاظ کردن دو نمره از بیست نمره ارزشیابی انشا، این عادت پسندیده و ضروری در یادگیرندگان ایجاد می‌شود.

### مرحله سوم:

### نوشتن نقشه ذهنی و طرح اولیه در دفتر انشا

در گام آخر، از دانش‌آموزان می‌خواهیم تا قبل از نوشتن پاک‌نویس متن اصلی در دفتر، یک صفحه را به ترسیم و نوشتن همان نقشه ذهنی و طرح اولیه انشا اختصاص دهند. در ضمن، همان‌طور که قبلاً گفته شد، باید ملاک ارزیابی معلم از میزان توفیق دانش‌آموز در نوشتن بر مبنای مطابقت آن با طرح اولیه آن باشد؛ یعنی متن اصلی را با طرح اولیه تطبیق دهیم و ببینیم که آیا همان ترتیب و اصول موجود در طرح، در متن اصلی هم بازتاب داشته است یا نه.

با توجه به مطالبی که مطرح شد، می‌توان گفت طرح اولیه و نقشه ذهنی از یک سو در توفیق هر چه بیشتر یادگیرنده در مسیر نوشتن می‌تواند مؤثر باشد و از سوی دیگر، انشانویسی را برای دانش‌آموزان جذاب و ساده و سهیل‌الوصول‌تر می‌کند و حتی شاهد این خواهیم بود که در آزمون‌های پایانی از میزان استرس و اضطراب آن‌ها در نوشتن انشا، آن هم در محدوده زمانی مشخص خواهد کاست. از این‌رو، بهتر است هیئت محترم مؤلف کتب مهارت‌های نوشتاری، نوشتن طرح ذهنی و اولیه را جزء معیارهای سنجش پایانی انشا قرار دهند و برای آن نمره‌ای در بارم‌بندی تعیین کنند تا دانش‌آموزان هر چه بیشتر و بهتر به سمت منظم‌نویسی و اصولی‌نویسی گام بردارند.